

Ю. М. Чайка*ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»***МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ОПТИМАЛЬНОСТІ
СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Запропоновано методикку оцінки оптимальності економічної структури, яка дозволяє визначити, наскільки основні типи структури та загальна структура національної економіки відповідають сучасним вимогам соціально-економічної ефективності й надає можливість розробити шляхи їх удосконалення.

Ключові слова: оптимальність структури економіки, інтегральні показники, загальнонаціональний показник оцінки структури економіки.

Предложена методика оценки оптимальности экономической структуры, которая позволяет определить насколько основные типы структуры и общая структура национальной экономики отвечают современным требованиям социально-экономической эффективности и дает возможность разработать пути ее совершенствования.

Ключевые слова: оптимальность структуры экономики, интегральные показатели, общенациональный показатель оценки структуры экономики.

The proposed methods of the estimation of optimal economic structure that allows to define how the main types of structure and the general structure of the national economy correspond to the modern requirements of the social-economic effectiveness and enables to develop the ways of their improvement.

Key words: optimality of economy structure, integral indices, nation-wide economy structure estimation index.

Характеристика пропорцій структури національної економіки та виявлення їх оптимальних співвідношень завжди були одними з найважливіших напрямів досліджень учених-економістів. За радянських часів проблему соціально-економічного оптимуму розглядали як центральну теоретико-методологічну проблему всієї політекономії [1, с. 150]. Актуальною вона залишається і в пострадянський для трансформаційних економік період. У сучасних роботах вітчизняних та зарубіжних науковців визначаються оптимальні пропорції основних типів структур, характерні для країн з розвинутою ринковою економікою [4; 6], досліджуються співвідношення елементів суспільного виробництва, які забезпечують економіці соціально-орієнтований характер [3], здійснюється оцінка оптимальних пропорцій з урахуванням теоретичних основ циклічного розвитку та катастроф [2].

Одним з найважливіших напрямів дослідження соціально-економічного оптимуму є вибір показників, що дозволяють оцінити структуру національної економіки з точки зору її відповідності оптимальним пропорціям, згідно яких можна розробити варіанти її подальшого розвитку.

Існуючі показники оцінки оптимальності структури національної економіки умовно об'єднані у дві групи. Першу групу складають показники, що дозволяють оцінити узагальнені кінцеві пропорції розвитку економіки. Перш за все, це частка фонду споживання у національному доході, співвідношення валового внутрішнього продукту та валового випуску [5; 7; 8]. Іншу групу утворюють показники, що характеризують вихідні пропорції економіки, проміжні етапи виробництва, які спричинили досягнення певних кінцевих результатів. Такими показниками є пропорції форм власності, організаційно-економічної, технологічної структури та ін. [4; 6].

Вважаючи обидві групи показників пріоритетними та необхідними для загальної оцінки структури національної економіки, доцільно розробити систему взаємопов'язаних показників, що дозволить оцінити як початкові, так і кінцеві пропорції функціонування та розвитку економіки.

Метою дослідження є розробка методики оцінки оптимальності структури національної економіки, що дозволить комплексно охарактеризувати основні структурні особливості національної економіки, оцінити загальну оптимальність структури національної економіки та її основних підсистем. Для вирішення поставленої задачі використані методи системно-структурного підходу, а також методи статистики та економічного аналізу.

Національна економіка є складною макроекономічною системою, що складається з підсистем, а ті, у свою чергу, із низки елементів. Тому для дослідження та оцінки оптимальності структури національної економіки запропонована система показників, що показана на рис. 1.

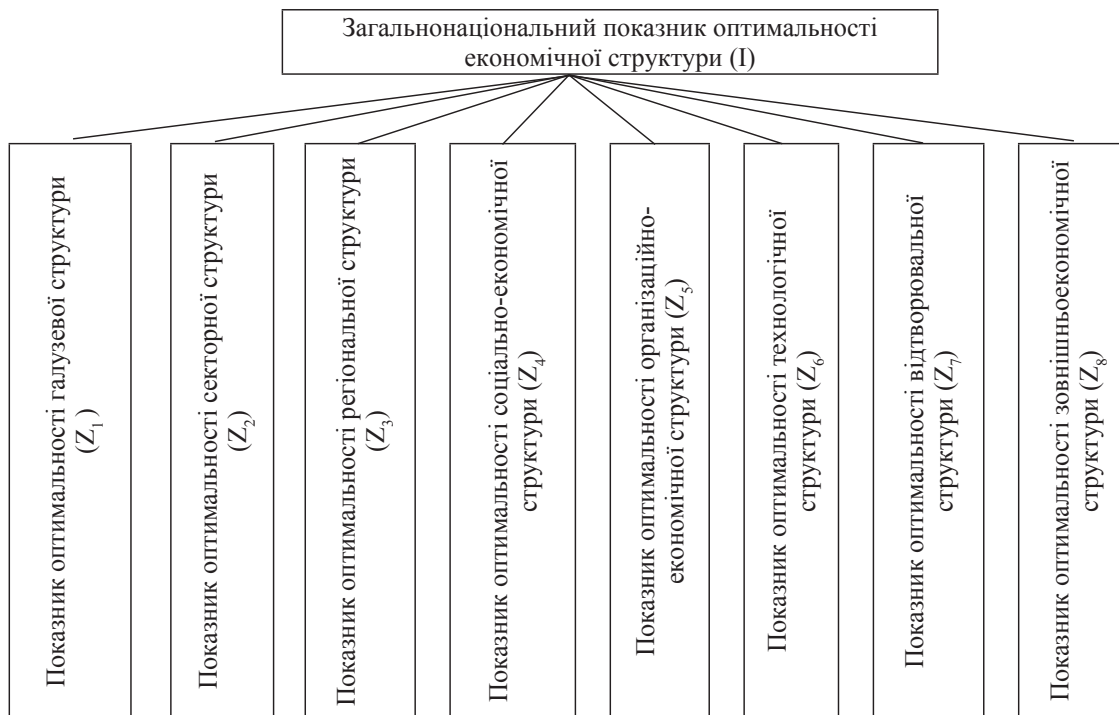

Рис. 1. Система показників оцінки оптимальності структури національної економіки

Загальна оцінка оптимальності структури національної економіки здійснюється за допомогою інтегральних показників оптимальності основних типів структури економіки (Z_i), які, з одного боку, є складовими загальнонаціонального показника оптимальності структури національної економіки, а з іншого, об'єднують у собі показники, що характеризують співвідношення пропорцій основних типів структур.

Основними типами структур пропонується вважати ті, що характеризують суб'єкти національної економіки, відносини, що виникають між ними та іншими національними економіками. До таких типів структур віднесені галузева, секторна, регіональна, відтворювальна, соціально-економічна, організаційно-економічна, технологічна та зовнішньоекономічна структури.

Об'єднати інтегральні показники оптимальності визначених типів структур в єдиний загальнонаціональний показник оптимальності структури економіки (I) дозволяє методика розрахунку середньої арифметично зваженої:

$$I = \sum_{i=1}^n a_i Z_i, \quad (1)$$

де I – загальнонаціональний показник оптимальності структури економіки;

Z_i – інтегральний показник оцінки оптимальності i -го типу структури економіки;

a_i – вагові коефіцієнти, що відображають вплив інтегрального показника i -го типу структури на загальнонаціональний показник.

У залежності від цілей дослідження, інтегральні показники оптимальності окремих типів структур можуть розглядатися як рівні за значенням або як різновагові коефіцієнти, що визначатимуться експертним шляхом, серед N -го числа експертів як відношення суми балів, що дали всі експерти даному типу структури, до загальної суми балів.

Для розрахунку інтегральних показників оцінки оптимальності основних типів структур економіки запропоновано використовувати відносні показники оптимальності структури (P_{ij}), змістом яких є порівняння фактично досягнутих рівнів розвитку структури з оптимально можливими.

Порівняти структуру економіки, що досліджується з визначеними оптимальними пропорціями, дозволяє методика багатокритеріальної порівняльної оцінки, яка передбачає нормалізацію показників, розрахунок експертним шляхом вагових коефіцієнтів та розрахунок комплексного інтегрального показника.

$$Z_i = \sum_{j=1}^m b_{ij} P_{ij}; \quad (2)$$

$$\sum_{j=1}^m b_{ij} = 1, \quad (3)$$

де b_{ij} – вагові коефіцієнти, що визначають ступінь внеску j -го показника в інтегральний індекс i -го типу структури економіки;

P_{ij} – нормалізовані значення j -их показників i -го типу структури.

У свою чергу, P_{ij} розраховується таким чином:

$$P_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{ij, st}}, \quad (4)$$

де x_{ij} – фактичні дані j -го показника, i -го типу структури економіки;

$x_{ij, st}$ – нормативні (найкращі у світі, або планові) значення j -го показника i -го типу структури.

Процес нормалізації показників здійснюється з урахуванням їхнього впливу на загальний показник. Показники-стимулятори впливають позитивно й мають високий рівень j -го параметра, для них $P_{ij} > 1$. Дестимулятори впливають негативно, для них $P_{ij} < 1$. Щоб звести їх до однозначної характеристики, для дестимуляторів відношення P_{ij} обчислюють як обернену величину.

Одним з головних етапів оцінки оптимальності структури національної економіки є відбір показників, що дозволять відобразити основні особливості функціонування і розвитку структури національної економіки. При відборі визначених показників пропонується використовувати такі методологічні принципи оцінки оптимальності структури.

1. Оптимальна структура розглядається згідно загальноприйнятого визначення соціально-економічного оптимуму як така, що забезпечує досягнення поставлених цілей за даних внутрішніх та зовнішніх умов. Враховується, що оптимальність достатньо відносно поняття. Оптимальні пропорції змінюються в різні періоди часу, навіть в один й той самий період пропорції будуть відрізнятися для різ-

них національних економік і навіть регіонів, що пов'язано зі змінами оптимальних пропорцій в ході розвитку суспільства та економічної системи.

2. Основні цілі сучасного розвитку економіки визначаються згідно концепції стійкого розвитку. У найбільш узагальненому вигляді це – подолання бідності, подолання страху та забезпечення майбутнього. Досягнення поставлених цілей потребує вирішення проблем економічного, соціального та екологічного напрямів. Економічний вимір сталого розвитку передбачає зростання добробуту членів суспільства, ліквідацію бідності шляхом ефективного використання ресурсів, збалансованого розвитку країн з різними рівнями розвитку.

3. Найкращих результатів у напрямі досягнення визначених цілей досягають країни, розвиток яких має постіндустріальний та соціально-орієнтований характер. Макроекономічні пропорції, що свідчать про їх економічну ефективність та соціальну орієнтованість, обрані в якості оптимальних значень і використовуються як еталон пропорцій для розвитку інших країн, в тому числі, й для України.

4. У зв'язку з тим, що оптимальні пропорції структури національної економіки змінюються під впливом зовнішніх та внутрішніх умов функціонування національної економіки, еталонні значення оптимальних пропорцій рекомендується переглядати на рідше, ніж один раз на два роки. При визначенні оптимальних пропорцій також необхідно вказувати умови функціонування, для яких вони характерні.

Практичне використання запропонованої методики розглянемо на прикладі оцінки інтегральних показників оптимальності галузевого та відтворювального типів структур економіки України.

Інтегральний показник оптимальності галузевої структури (Z_1) та відтворювальної структури (Z_2) розраховані згідно даних, наведених у табл. 1. Їхні значення дорівнюють $Z_1 = 0,72$ та $Z_2 = 0,89$ відповідно.

Таблиця 1

Показники оцінки оптимальності галузевої та відтворювальної структури економіки України

Показники оцінки оптимальності основних типів структури національної економіки	Оптимальне	Фактичне
	значення ^{*)} , $X_{ij,st}$	значення ^{**)} , X_{ij}
1. Галузева структура		
1.1. Питома вага сектора послуг у ВВП, %	70	51
1.2. Питома вага сектора послуг у загальній зайнятості, %	70	51
1.3. Питома вага переробної промисловості у ВВП, %	16	23
2. Відтворювальна структура		
2.1. Питома вага оплати праці у ВВП, %	55	50
2.2. Питома вага податків за виключенням субсидій на виробництво та імпорт у ВВП, %	10	12,5
2.3. Питома вага нагромадження у ВВП, %	20	27,4
2.4. Питома вага кінцевого споживання домашніх господарств та НКОДГ у ВВП, %	60	60,1
2.5. Питома вага державних витрат у ВВП, %	34	32
2.6. Питома вага витрат на освіту, % у ВВП	6	5,4
2.7. Питома вага витрат на охорону здоров'я, % ВВП	9	5,7

*) – оптимальні значення показників розраховані на основі макроекономічних пропорцій економік розвинених країн 2000–2007 рр. **) – фактичні значення відповідають пропорціям економіки України за 2007 р.

Порівнюючи їх з аналогічними показниками розвинених країн, які обрані в якості еталона й дорівнюють одиниці, можемо зробити висновок, що визначені типи структур, незважаючи на значні структурні трансформації вітчизняної економіки й досі не відповідають оптимальним стандартам розвинених країн. У більшій мірі це стосується галузевого типу структури, який характеризується недорозвиненістю сектора послуг, що вказує на недосконалість галузевих та відтворювальних пропорцій вітчизняної економіки і потребує розробки програм їх удосконалення.

Запропонована методика оцінки оптимальності структури національної економіки дозволяє комплексно оцінити оптимальність основних типів структури та загальної структури національної економіки.

Оцінку оптимальності структури національної економіки доцільно здійснювати відповідно таких етапів: відбір показників, що дозволяють охарактеризувати структурні особливості функціонування та розвитку структури національної економіки; виявлення оптимальних значень цих показників, що притаманні країнам з економічно-ефективною та соціально-орієнтованою економікою; здійснення багатокритеріального комплексного порівняльного аналізу оптимальних пропорцій з фактичними значеннями структури економіки країни, що досліджується; розрахунок інтегральних показників оптимальності основних типів структур та загальнонаціонального показника оптимальності структури національної економіки.

Запропонована методика дозволяє здійснити порівняльний аналіз оптимальності окремих типів структур у межах однієї країни, міждержавний аналіз інтегральних показників оптимальності основних типів структур та показників загальнонаціональної оптимальності. Оцінка рівня розвитку структури національної економіки та її динаміки є основою для розробки шляхів удосконалення структури національної економіки, які дозволять підвищити її соціальну та економічну ефективність.

Для загальної оцінки оптимальності структури економіки планується розробити макроекономічні показники та визначити їхні оптимальні значення для секторної, технологічної, соціально-економічної та інших типів структур.

Бібліографічні посилання

1. Данилов-Данильян В. И. Методологические аспекты теории социально-экономического оптимума / В. И. Данилов-Данильян // Экономика и математические методы. – 1980. – Т. XVI. – Вып. 1. – С. 146–164.
2. Беленцов В. Н. Кризис и структурные пропорции в развитии макроэкономической системы / В. Н. Беленцов // Экономика промышленности. – 2008. – № 4(43). – С. 41–51.
3. Иванов С. Структурная оптимизация параметров общественного производства / С. Иванов // Банківська справа. – 2005. – № 1. – С. 36–44.
4. Гизатуллин Х. Н. О выборе оптимальной структуры форм хозяйствования в переходный период / Х. Н. Гизатуллин, К. В. Павлов // Общество и экономика. – 1993. – № 6. – С. 31–30
5. Национальная экономика : учеб. / под ред. П. В. Савченко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Экономист, 2007. – 864 с.
6. Тамбовцев В. Л. Проблема оптимизации воспроизводственных процессов в социально-ориентированной рыночной экономике / В. Л. Тамбовцев // Общество и экономика. – 1997. – № 1–2. – С. 175–193.
7. Красильников О. Проблемы структурных преобразований в экономике / О. Красильников // Экономист. – 2001. – № 8. – С. 52–58.
8. Арцишевский Л. Проблемы структурной перестройки экономики / Л. Арцишевский, Б. Райзберг // Экономист. – 2000. – № 1. – С. 47–52.

Надійшла до редколегії 11.10.2009.